

3. Гембарук А. С. Дидактичне моделювання змісту навчання іноземної мови як загальноосвітнього предмета для педагогічних навчальних закладів I-II рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 "Теорія навчання" / А. С. Гембарук. — К., 2005. — 24 с.

4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий керівник українського видання д-р.п.н., проф. С. Ю. Ніколаєва. — К. : Ленвіт, 2003. — 273 с.

5. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. — М. : Академия. — 2001. — 176 с.

6. Сороковых Г. В. Программа-концепция формирования субъекта образования в процессе изучения иностранного языка в неязыковом вузе / Г. В. Сороковых. — М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2004. — 108 с.

7. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: [учебное пособие для преподавателей и студентов] / А. Н. Щукин. — М. : Филолит, 2004. — 416 с. — Библиогр. : с. 385-389.

РОЗВИТОК НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ В КУРСІ «ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»

УДК 378.

Прокоф'єва Л.Б.

У статті розглядаються деякі аспекти взаємозв'язку театральної педагогіки, акторської та педагогічної майстерності вчителя, проаналізовано можливості методичного забезпечення формування та розвитку невербальних засобів спілкування у майбутніх вчителів.

Ключові слова: театральна педагогіка, педагогічна майстерність, невербальна комунікація, невербальна експресія.

В статье рассматриваются некоторые аспекты взаимосвязи театральной педагогики, актерского и педагогического мастерства учителя, проанализированы возможности методического обеспечения формирования и развития невербальных средств общения будущих учителей.

Ключевые слова: театральная педагогика, педагогическое мастерство, невербальная коммуникация, невербальная экспрессия.

The article deals with some aspects of the relationship between drama pedagogy, acting and pedagogical skills of teacher. Possibilities of methodological support for the formation and development of non-verbal communication of future teachers were analyzed.

Keywords: theater pedagogy, pedagogical skills, non-verbal communication, non-verbal expression.

В умовах модернізації навчального процесу у вищій школі, що передбачена Національною доктриною розвитку освіти і державними заходами щодо входження української освіти і науки в європейський освітній

простір, особливого значення набуває проблема підготовки висококваліфікованого фахівця – вчителя, вихователя, керівника навчального закладу.

Навчання майбутнього вчителя – складний, багатоаспектний процес, що вимагає знання психофізіологічних та індивідуально-типологічних особливостей студентів, а також врахування їх у процесі професійної підготовки. Взаємозв'язок театральної педагогіки, акторської та педагогічної майстерності дозволяє зробити процес навчання майбутнього вчителя більш диференційованим, індивідуально спрямованим, що підвищує ефективність розвитку професійної майстерності майбутніх вчителів.

Викладання професійно-орієнтованого курсу «Основи педагогічної майстерності» для студентів - майбутніх учителів спрямовано на формування готовності педагога до професійного самовдосконалення та саморозвитку, а через нього – до продуктивної педагогічної діяльності.

Майстерність педагога виявляється в синтезі духовної культури і педагогічно доцільної зовнішньої виразності. Пластика тіла виступає вагомим виразником внутрішніх переживань учителя. Тому потрібно допомогти майбутнім учителям не тільки відчувати свій фізичний апарат, але й розвинути в них невербальну експресію - здатність висловлювати свої думки та емоційний стан за допомогою пози, міміки, жестів.

Мета статті: розглянути окремі аспекти взаємозв'язків театральної педагогіки, акторської та педагогічної майстерності вчителя, проаналізувати можливості методичного забезпечення формування та розвитку невербальних засобів спілкування у майбутніх педагогів.

Про значення акторських здібностей для педагога, методи оволодіння цими здібностями і вміннями написано чимало наукових творів. (Ю.П. Азаров, В.Н. Гоноблін, В.А. Кан-Калік, А.Т. Ковальова, Ю.Л. Львова, А.С. Макаренко, Т.Г. Маркар'ян).

Спробуємо визначити коло теоретичних понять і спеціальних професійних здібностей та вмінь актора, які в такій мірі необхідні і вчителю.

У театральному мистецтві сформувалося декілька системних напрямів щодо підготовки актора до сценічної діяльності – це системи двох видатних театральних діячів – російського режисера і педагога К.С. Станіславського та німецького письменника, поета, драматурга та режисера Бертольда Брехта.

Система К.С. Станіславського – це не тільки театральна теорія, це і загальнопедагогічне вчення, оскільки вона (театральна теорія) досліджує природу творчого комунікативного впливу на людину або групу людей, пояснює генезу творчого самопочуття і шляхи управління ним, розкриває природу людської виразності та способи її розвитку та вдосконалення. Головний принцип системи К.С. Станіславського – життєва правда – нічого приблизного, штучного, фальшивого. Слід зазначити, що такий принцип важливий не лише для актора, а й виступає наймогутнішим і для підготовки вчителя. Життєва правда насамперед стосується почуттів як актора, так і педагога. Якщо почуття не фальшиві, а справжні, вони являють собою могутню силу, яка спроможна народжувати аналогічні переживання у глядачів та учнів. К.С. Станіславський пропонував актору, а можна сміливо сказати що й педагогу, відштовхуватись у своїй роботі не від свого самопочуття, не від психічного

стану, а від логіки фізичної дії, яка рефлекторно викликає логічну низку почуттів спочатку в самого актора (педагога), а потім і у глядачів (учнів, студентів). Виходить, що і перед актором, і перед педагогом стоять такі питання — які почуття втілити за допомогою мови, жесту, міміки, як поставитися до того чи іншого учня, дорослого, колеги, щоб до нас наблизилися, щоб наше захоплення чи роздум став близький іншому.

З теорії конкретної фізичної дії К.С. Станіславського природно випливають інші його ідеї про надзавдання, володіння власним тілом, увагою слухачів, творче самопочуття, творчу уяву, виразність мовлення, жесту, міміки та ін.

Багатий досвід театральної педагогіки дає можливість підійти до складної, але вкрай необхідної для вчителя здібності створювати творчий стан, без якого професійна творча діяльність неможлива; розвивати педагогічну інтуїцію, яка для педагога має першорядне значення; розвивати уяву, пам'ять, мову, експресію емоцій, їх усвідомленість, культуру почуттів, стійкість у стресових ситуаціях, культуру жестів, міміки та ін.

Так, В.А. Кан-Калік виділяє загальні процесуальні характеристики творчої діяльності артиста та вчителя, до яких відносять:

- публічний виступ безпосередньо у присутності людей, які виступають активними співучасниками творчого процесу;

- творчий акт проходить у суворо відведений для нього час, що потребує від творця оперативного управління своїм психічним станом та викликати творче самопочуття.

- результати театральної та педагогічної майстерності динамічні, вони розвиваються, змінюються, являють собою завжди процес.

- театральна та педагогічна творчість носять колективний характер [9, с. 27].

Важлива передумова творчого процесу вчителя — гармонійна єдність внутрішнього змісту діяльності і зовнішнього його впливу. Саме через невербальні засоби спілкування педагог виявляє свої наміри, саме їх «читають» і розуміють учні.

Спроби зрозуміти закони просторово-знакової поведінки, особливу увагу до осягнення мови тіла можна спостерігати у творчості В.Є.Мейерхольда, С.М.Ейзенштейна, Л.Курбаса та ін. Видатний актор та театральний педагог М.О.Чехов «усе своє свідоме творче життя намагався зрозуміти творчий процес, що відбувався в ньому, осягнути його закони, зафіксувати його технологію та навчити цьому інших» [3, с. 92].

Важливими для розвитку невербальних засобів учителя є пояснення деяких вправ акторського тренінгу з психофізіологічного погляду, у книзі С.В.Гіппіуса «Гімнастика почуттів» (2001 р.). Автор визначив психофізичний апарат актора; відібрав завдання та розмістив їх у певній методичній послідовності; зробив спробу з'ясувати механізм впливу тренінгу на психофізичну особистості [5].

Поєднання жестів, міміки, поз та поглядів вважає первинною формою акторської майстерності М.Каган [8, с. 303]. Саме те, що пластика — давній засіб виразності своїх почуттів, спонукало діячів науки та мистецтва на пошуки в ній найвищого змісту. За допомогою пластики та ритму людина може наближуватися до непізаного та неосяжного насамперед у самому собі, по-

ринуті в глибини підсвідомості. «Мова пластики настільки багата, що необхідність у слові зникає, особливо в такому театрі, який намагається проникнути в глибину людського духу» [8].

Останнім часом можна спостерігати підвищену увагу представників різних напрямів науки – психології, педагогіки, діячів культури і мистецтва до вивчення проблеми комунікації в цілому та невербальної комунікації, зокрема. Виникла велика кількість посібників з ефективного використання знань, навичок та прийомів невербального спілкування в міжособистісних відносинах. Невербальне спілкування – найдавніша базова форма комунікації. Первісні люди, до виникнення мови, спілкувалися за допомогою міміки, жестів, тембру та інтонації голосу, різних положень тіла, погляду. Ми і сьогодні здатні розуміти одне одного без слів. Невербальне спілкування не є таким структурованим, як вербальне. Не існує словників або загальних правил граматики жестів, міміки, інтонацій. Мовою тіла ми найчастіше користуємось підсвідомо, ця «мова» може або доповнювати та підсилити вербальне спілкування, або заперечувати його. Невербальна мова – продукт багатьох тисячоліть природнього відбору – дуже ємна та компактна мова. А.Піз у своїй книзі, наводить таку цікаву статистику: «...передавання інформації відбувається за рахунок вербальних засобів (тільки слів) на 7%, за рахунок звукових засобів (тон голосу, інтонація звука) на 38% і за рахунок невербальних засобів на 55%» [12, с. 9]. Професор Бердвісл з'ясував, що словесне спілкування під час бесіди займає менше, ніж 35%, тоді як 65% інформації передається за допомогою невербальних засобів спілкування [12, с. 10]. Вербальна мова добре підходить для передавання логічної інформації, а почуття краще передаються саме невербальним шляхом. Наприклад, в умовах спілкування по телефону (невізуальне спілкування) ми здатні виразити своє ставлення до слова-поняття за допомогою інтонації, але при цьому можемо приховати своє справжнє ставлення, для цього достатньо про щось не сказати. «Намагання сховати свої переживання від очей сторонніх завжди приречене на боротьбу із власним тілом, якому притаманна абсолютна щирість» [12].

А.Я. Бродецький у посібнику «Азбуку мовчання» продовжує пошуки С.М.Волконського, М.О.Чехова, С.М.Ейзенштейна, пропонує власну знакову систему єдину для більшості візуальних і мовних комунікативних процесів, які вивчають фізіологи, психологи, педагоги, лінгвісти та мистецтвознавці. Вивчення «топоніміки», на думку автора, допоможе зробити нові відкриття у процесі мислення «без слів» та краще розуміти одне одного у всіх сферах колективної діяльності. Ця книга – своєрідний міст між прикладною психологією та педагогічною майстерністю, особливо стосовно творчої діяльності. «Азбука мовчання» відображає сучасну тенденцію зближення і взаємозбагачення науки та мистецтва. А.Я.Бродецький визначає принципову відмінність позамовного спілкування від писемної та усної мови таким чином: «Словесний діалог будується на основі обміну інформацією по черзі – «ти говориш – я слухаю; я говорю – ти слухаєш». Позамовне спілкування, що виражається у зримій пластичі, несе в собі одночасно два зустрічних потоки інформації: «як я говорю і слухаю, та як ти говориш і слухаєш» Крім того, ця одночасність, схожа на спів дуєтом, зберігається і в ситуації спільного мовчання. Таким чином, процес візуального невербального спілкування є постійним [1].

Досягнення оптимального жестикулювання реалізується через розширення знань майбутнього педагога про жестикуляцію як знаковий засіб спілкування (про систему жестів повсякденного спілкування, про роль та функції жесту як компонента педагогічної техніки, про вплив жестів педагога на результати навчальної діяльності); вивчення та вдосконалення власної жестикуляції (усвідомлення типових особливостей власної жестикуляції, відбір та закріплення вдалих жестів, виявлення «жестів-паразитів» та відмова від них, зняття педагогічно не виправданої жестикуляції). Такого роду вправи неможна перетворювати у механічне закріплення деяких жестів, поз. У невербальній експресії вчителя повинна проявлятися сутність його індивідуального характеру, м'якості та душевної теплоти в поєднанні з обов'язковою організованістю.

Так, семінарські заняття в курсі «Основи педагогічної майстерності» передбачають вивчення блоку тем з невербальної комунікації у педагогічній взаємодії. Вправа «Актори та глядачі» спрямована на розширення навичок до невербальної комунікації – викладач пропонує студентам розділитися на дві групи: перша – актори, друга – глядачі. Акторам пропонується такі теми невербальних етюдів:

1. Йти проти вітру;
2. Йти туди, куди не хочеться йти;
3. Йти так, щоб не розбудити людину;
4. Йти з тими, хто веселіше за всіх;
5. Йти з тим, хто викликає настороженість.

Група глядачів повинна вгадати, кого саме показують актори. Потім групи обмінюються ролями та пропонується для розіграшу наступна ситуація: ми куди-небудь йдемо, і раптом (зустріч з несподіванкою):

- розуміємо, що забули важливу річ; не вистачає грошей (немає жетону для телефону); бачимо людину, яка нам дуже подобається; бачимо людину, якій дуже хочемо сподобатися; бачимо, що на рукаві з'явилася дірка.

У кінці вправи обов'язкове обговорення, після якого викладач пропонує систематизувати невербальні реакції, які допомагають нам впізнати емоційний стан людини та класифікувати типові жести, пантоміміку, міміку.

Вправа «Митниця» (з книги «Акторський тренінг» М.Кіпніса) [10, 107]. 3-4 добровольці беруть на себе роль «митників». Їх завдання – виявити шляхом запитань та спостережень «порушників», які намагаються пронести через митницю «заборонений предмет» (наприклад, коробку сірників). Ці предмети заховані в кількох «туристів». Після підготовки та пояснення права кожен із «туристів» підходить до митників, які можуть задавати будь-які запитання, щоб з'ясувати, у кого саме знаходяться «заборонені предмети». Коли всі учасники пройшли контроль, «митники», після обговорення, називають тих, хто викликав підозри. Після цього учасники, в яких дійсно був «вантаж», демонструють його, що дозволяє перевірити точність роботи митниці. У цій вправі «митникам» не обійтися без спостережливості та здатності до сприймання невербальної інформації.

Наступна вправа «Покажи тілом» [6, 139-140] навчить майбутніх учителів свідомо контролювати і використовувати «мову тіла», а також познайомить студентів із засобом саморегуляції емоційних станів людини через контроль їх зовнішніх проявів. Викладач пропонує студенту або групі студентів,

показати за допомогою пластики як відчуває себе їхнє тіло, коли вони зляться; коли вони невпевнені в собі; коли їх образили; коли хтось налякав; коли їх хвалять тощо. Цю вправу можна зробити більш різноманітною, якщо додатково пропонувати змалювати емоційний стан особистості тільки за допомогою міміки, ходи або манери сидіти. Вправа може бути також приводом обговорити в групі емоційний досвід кожного з учасників, незвичні або незрозумілі реакції, які проявлялися під час виконання вправи.

Взаємоз'язки театральної педагогіки та психології, акторської та педагогічної майстерності відкривають нові можливості якісного вдосконалення процесу професійної підготовки майбутніх учителів. Теоретична та практична підготовка студентів у рамках курсу «Основи педагогічної майстерності» з формування та розвитку невербальної експресії сприяє закріпленню емоційно-позитивного, ціннісного ставлення студентів до майбутньої педагогічної діяльності, підтримці прагнень до особистісного та професійного самопізнання, саморозвитку, самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бродецкий А. Я. Внеречевое общение в жизни и искусстве. Азбука молчания. Электронный ресурс / А. Я. Бродецкий. – Режим доступа : www.koob.ru/ URL : <http://koob.ru/>
2. Берн Э. Люди, которые играют в игры. [Электронный ресурс] / Э. Берн. – Режим доступа : www.koob.ru/ URL : <http://koob.ru/>
3. Вертман Ю. Д. Театрально-педагогические искания Михаила Чехова. Текст / Ю. Д. Вертман // Театр. – 1969. – № 11. – С. 92-100.
4. Вильсон Г. Психология артистической деятельности: Таланты и поклонники. Текст / Г. Вильсон. – М. : Когито-Центр, 2001. – 384 с.
5. Гишпиус С. В. Актерский тренинг. Гимнастика чувств. Текст / С. В. Гишпиус. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. – 377 с.
6. Грецов А. Г. Психологические игры для старшеклассников и студентов. Текст / А. Г. Грецов, Т. А. Бедарева. – СПб. : Питер, 2008. – 190 с.
7. Зубов А. Е. Несколько мыслей о театральной педагогике сегодня. [Электронный ресурс] / А. Е. Зубов // Литературно-художественная антология культурной жизни Сибири. – Режим доступа : www.literra.websib.ru/
8. Каган М. С. Морфология искусства. Текст / М. С. Каган. – М. : Искусство, 1972. – 440 с.
9. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество/В.А.Кан-Калик, Н.Д.Никандров. – М., 1990.
10. Кишнис М. Актерский тренинг. Текст / М. Кишнис. – М. : АСТ ; СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. – 287 с.
11. Орехова Н. Е. Версия актера в контексте рубежа веков. Текст / Н. Е. Орехова, С. М. Волконский // Прикладная психология и педагогика : материалы научной конференции к 120-летию РАТИ-ГИТИС. – М., 1998.
12. Пиз А. Язык телодвижений. Текст / А. Пиз. – СПб. : Изд-кий дом «Гуттенберг», 2000. – 187 с.
13. Станиславский К.С. Работа над собой в творческом процессе переживания // собр. соч. в 8 т./К.С. Станиславский – Т. 2, 1989.